

PILSĒTU SARUKŠANAS IETEKME UZ VIDĪ. VENTSPILS PILSĒTAS PIEMĒRS

Margarita Kairjaka

Latvijas Universitāte, Ģeogrāfijas un Zemes Zinātņu fakultāte, e-pasts: mkairjaka@yahoo.com

Anotācija. Pētījumā analizēta sarukšanas ietekme uz Ventspils Vecpilsētas vidi un pilsētas inženierinfrastruktūru, kā arī noskaidrots amatpersonu viedoklis par pilsētas attīstības procesiem. Pētījumā secināts, ka sarukšanas ietekmē Vecpilsētā nepilnīgi izmantotās ēkas un perforācijas caurumi veido pamestus kvartālus, kā arī novērojama segregācija, Vecpilsētā koncentrējoties galvenokārt veciem cilvēkiem, romu tautības pārstāvjiem, huligāniem un narkomāniem. Iedzīvotāju skaita samazināšanās arī ietekmējusi pilsētas inženierinfrastruktūru, taču atbildīgajās institūcijās vēl nav veikti aprēķini, lai noskaidrotu, kādai ir jābūt minimālajai jaudai, lai sistēma darbotos efektīvi. Ventspils pilsētas attīstības stratēģija ir balstīta uz ekonomisku izaugsmi un cīņu ar sarukšanu, nevis pielāgošanos tai, ko daļēji apstiprina amatpersonu intervijas.

Atslēgas vārdi: Ventspils, Vecpilsēta, rūkošas pilsētas, vides kvalitāte, ilgtspējīga attīstība, neizmantotas ēkas.

Ievads

Lai gan urbanizācijas ietekmē pasaules pilsētām ir tendence palielināties, vienlaikus pastāv arī tādas, kurās iedzīvotāju skaits samazinās. Pilsētu sarukšana ir process, kas pasaulē tiek novērots jau kopš 19. gadsimta beigām. Tā ir definējama kā iedzīvotāju skaita ievērojama samazināšanās. Galvenie pilsētu sarukšanas iemesli ir suburbanizācija, iedzīvotāju migrācija uz ārzemēm un arī migrācija uz laukiem, kas ir pretējs process urbanizācijai. Zinātniskajā literatūrā pilsētu sarukšanas termins pirmo reizi parādījās 20. gs. 80. gados (Turok, Mykhnenko 2007), līdz tam uz to tika attiecināti jēdzieni „iedzīvotāju skaita samazināšanās un novirze no normas”. Zinātniskajā literatūrā pilsētu sarukšanas process tiek raksturots galvenokārt iedzīvotāju sastāva vai telpisko struktūru pārmaiņu kontekstā, bet mazāka uzmanība tiek pievērsta šī fenomena saistībai ar vidi.

Visas deviņas republikas pilsētas Latvijā ir rūkošas. Rīgā sarukšanas iemesls ir suburbanizācija, taču pārējās astoņās pilsētās tā ir migrācija gan uz Rīgu un Pierīgu, gan uz ārzemēm. Ventspilī pēdējo 18 gadu laikā iedzīvotāju skaits ir samazinājies par 19% (CSP 2018). Depopulācija visbiežāk būtiski ietekmē tieši mazpilsētas. Pilsētu izvēlētajās attīstības stratēģijas sarukšanas apstākļos ir ļoti atšķirīgas, ir iespējama gan sarukšanas fakta pilnīga noliegšana un orientēšanās uz izaugsmi, gan arī pielāgošanās un uzsvars uz dzīves vides kvalitātes uzlabošanu. Latvijā pilsētu sarukšanas process un tā ietekme uz vidi ir maz pētīta, tāpēc trūkst zinātniski pamatotu priekšlikumu pilsētu attīstībai sarukšanas apstākļos.

Materiāli un metodes

Lai īstenotu pētījuma mērķi, tika veiktas strukturētas Ventspils amatpersonu intervijas un Ventspils jauniešu daļēji strukturētas intervijas. Tika veikts vecpilsētas apsekojums, lai uzskaitītu nepilnīgi izmantotās ēkas un perforācijas caurumus, kā arī izmantota tālizpētes metode, lai iegūtu datus par ēku nojaukšanas jeb perforācijas

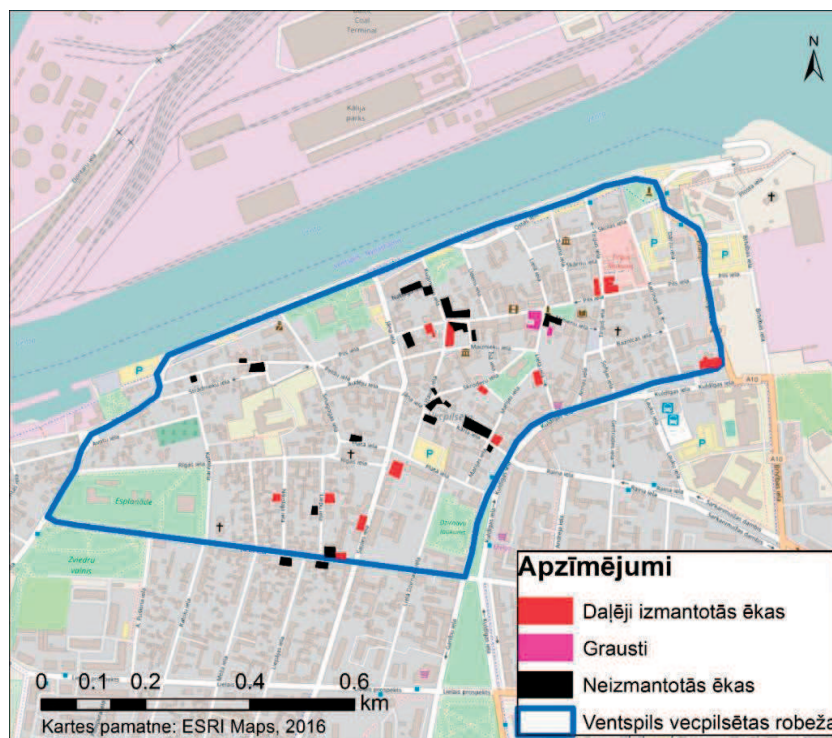
caurumu rašanās laiku. Pētījumu noslēdza kartogrāfiskā materiāla izveide un rezultātu analīze.

Rezultāti

Pētījuma ietvaros tika apsekota Ventspils vecpilsēta, lai identificētu nepilnīgi izmantotas ēkas šajā teritorijā. Apsekojuma laikā kopumā konstatētas 40 ēkas, kas nav pilnvērtīgi izmantotas savu funkciju pildīšanai. 3 ēkas tika klasificētas kā grausti, 13 ēkas – kā daļēji izmantotas, savukārt 24 – kā neizmantotas ēkas. Nepilnīgi izmantoto ēku izvietojums Ventspils vecpilsētā nav vienmērīgs. Visvairāk šādu ēku ir vecpilsētas centrālajā daļā, savukārt vismazāk – vecpilsētas rietumu daļā (1. attēls). Tas ir tādēļ, ka vecpilsētas rietumu daļā ir mazāks apbūves daudzums, jo lielu platību aizņem Esplanādes parks, Ventspils 4. vidusskolas teritorija un kapi, kā arī ar to, ka šajā vecpilsētas daļā, atšķirībā no centrālās daļas, vairāk ir sastopamas jaunākas, kā arī renovētas ēkas. 10 no nepilnīgi izmantotajām ēkām atrodas Pils ielā, kas savulaik bijusi Ventspils pilsētas galvenā iela. Piecas – Užavas, Jāņa un Skroderu ielu krustojumā, radot iespaidu, ka viss krustojums ir pamests, savukārt četras ēkas ir Lielās ielas posmā no Pils ielas līdz Maiznieku ielai. Arī Kārļa un Marijas ielas krustojums rada neomulīgu sajūtu, jo trīs no četrām ēkām krustojumā ir nepilnīgi izmantotas. Līdzīga situācija ir arī Kuģinieku un Pils ielas krustojumā – divas no trim ēkām ir nepilnīgi izmantotas, savukārt ceturtajā krustojuma pusē ir perforācijas caurums. Ir novērota tendence, ka visbiežāk nepilnīgi izmantotas ēkas atrodas tuvumā kādai citai nepilnīgi izmantotai ēkai. Respektīvi, tikai četras fiksētās ēkas bija tādas, kam pāri ielai vai relatīvā tuvumā neatradās kāda cita nepilnīgi izmantota ēka. Tādējādi vecpilsētā attīstās tendence, ka izzūd veseli krustojumi un arī kvartāli.

Teritorijas apsekojuma laikā vecpilsētā tika konstatēti 24 perforācijas caurumi, kur kādreiz ir bijusi apūve. Izmantojot tālīzpētes metodi, tika noskaidrots ēku aptuvenais nojaukšanas laiks. Septiņi perforācijas caurumi radušies laika periodā no 27.06.1994. līdz 13.10.2004., septiņi laika periodā no 13.10.2004. līdz 05.06.2007., laika periodā no 05.06.2007. līdz 22.05.2010. – četri perforācijas caurumi, savukārt laika periodā no 22.05.2010. līdz 29.04.2014. tika nojauktas piecas ēkas. Viena nojaukta pēc 29.04.2014., precīzāk, 2015. gadā. Laika gaitā nojaukto ēku skaits vecpilsētā arvien palielinās. 21 gada laikā tika nojauktas 24 ēkas, un tikai septiņas no tām ir nojauktas pirmajos desmit gados no 1994. līdz 2004. gadam, savukārt laika periodā no 2004. līdz 2015. gadam tika nojauktas 17 ēkas, kas ir par 10 ēkām vairāk nekā pirmajā gadu desmitā. Pārsvarā ēkas, ko nojauca, bija dzīvojamā apbūve, taču, piemēram, perforācijas caurums Marijas ielā ir radies bijušās rūpnīcas vietā. Perforācijas caurumi, tāpat kā nepilnīgi izmantotās ēkas, galvenokārt atrodas vecpilsētas centrālajā daļā, visticamāk, tā paša iemesla dēļ kā nepilnīgi izmantotās ēkas. Arī perforācijas caurumu kontekstā, tāpat kā ar nepilnīgi izmantotajām ēkām, izceļas kādreizējā Ventspils galvenā iela – Pils iela. 8 no 24 jeb viena trešdaļa perforācijas caurumu atrodas tieši šajā ielā. Vecpilsētas stāvoklis ir viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc ventspilnieki neuzskata vecpilsētu par pievilcīgu dzīvesvietu. Pētījuma gaitā intervētie jaunieši atzina, ka vecpilsētā dzīvot nevēlētos. Jauniešu minētie iemesli, galvenokārt, sakrīta: vecpilsētas

stāvoklis kopumā un ēku sliktais stāvoklis ir noteicošie faktori. Jauniešiem svarīga ir arī drošība ikdienā, jo tiek minēts, ka vecpilsētas tukšuma dēļ tā ir kļuvusi par labvēlīgu vietu noziedzības attīstībai, tur uzturas huligāni, narkotiku lietotāji un tirgotāji, kā arī romu tautības pārstāvji.

1. attēls. Nepilnīgi izmantotās ēkas Ventspils vecpilsētā (autore dati, 2016)

Pētījumā analizēta arī iedzīvotāju skaita samazināšanās iespējamā ietekme uz pilsētas inženierinfrastruktūru – ūdensapgādi un siltumapgādi. Laika periodā no 2006. līdz 2016. gadam iedzīvotāju skaits Ventspilī samazinājās par 18% (CSP 2017), kas būtiski ietekmēja arī siltumapgādes sektoru – desmit gadu griezumā gada realizētās siltumenerģijas daudzums samazinājās (2. attēls).

Ventspils pašvaldības SIA “Ventspils siltums” pārstāvja sniegtā informācija liecina, ka 2016. gadā vidējais mēneša patēriņš bijis 18.81 MW, savukārt minimālais mēneša vidējais patēriņš bija jūlija mēnesī - 6.1 MW - un ar šo patēriņu sistēma ir darbojusies efektīvi. Nav zināms, kāda ir minimālā jauda, lai sistēma darbotos efektīvi, neradot zaudējumus ne piegādātājiem, ne arī patērētājiem. Iedzīvotāju skaitam turpinot samazināties, sistēmas neefektīva darbība ir tikai laika jautājums. Ņemot vērā to, ka lielākajā daļā Ventspils pilsētas ir atļauta lokālu apkures sistēmu ierīkošana un alternatīvu kurināmā veidu izmantošana (Ventspils pilsētas Dome 2012), kā potenciāls risinājums gadījumā, ja draud sistēmas neefektīva darbība, būtu jaunu klientu piesaiste un aicinājums pāriet no lokālas apkures sistēmas uz centralizētu. Ostas teritorijā, savukārt, centralizētā siltumapgādes sistēma ir attīstāma un vienlaicīgi tiek atļauta arī lokālās apkures sistēmu izmantošana. Rūpnīcās, kas atrodas ostas teritorijā, pašlaik tiek izmantotas tikai lokālas apkures sistēmas, jo Ventspils siltums spēj nodrošināt mazāk par pusi no nepieciešamās siltumenerģijas vienai rūpnīcai.

2. attēls. Realizētās siltumenerģijas daudzums Ventspilī (2006.-2016.) (izveidojusi autore, izmantojot interviju materiālus)

Kā liecina Ventspils pašvaldības SIA “Ūdeka” pārstāvja sniegtā informācija, notekūdeņu attīrīšanas jauda vidēji ir 800 m³/h, taču reāli uz attīrīšanu tiek pārsūknēti 250 m³/h. Uzņēmumā vēl nav tikuši veikti aprēķini, kādai ir jābūt sistēmas noslodzei, lai tā strādātu efektīvi bez papildus skalošanas, sūkņiem utt.

Analizējot interviju laikā iegūto informāciju, var secināt, ka iedzīvotāju skaita samazināšanās ietekmē arī pilsētas infrastruktūru: gan siltumapgādi, gan arī ūdensapgādi. Ūdensapgādes sistēma ir noslogota tikai par trešdaļu no visas iespējamās kapacitātes un realizētās siltumenerģijas daudzums ilgākā laika posmā ir ievērojami samazinājies, taču atbildīgajās institūcijās vēl nav sākti veikt aprēķinus, lai noskaidrotu, kādai jābūt sistēmu minimālajai jaudai, lai tās varētu darboties efektīvi.

Pētījuma laikā, intervējot Ventspils Domes amatpersonas, tika noskaidrots, ka Ventspils pilsēta ir orientēta uz izaugsmi. Sarukšanas fakts ir apzināts, jo kā pilsētas attīstības virsmērķis tiek minēts iedzīvotāju skaita palielināšana, no kā izriet, ka pilsētas attīstības politikas pamatā ir cīņa ar pilsētas sarukšanu, nevis, piemēram, sarukšanas pieņemšana un sarukšanas pozitīvo aspektu izmantošana par labu pilsētai. Kā galvenie instrumenti pilsētas iedzīvotāju noturēšanai un jaunu iedzīvotāju piesaistei tiek minēti pašvaldības ieguldījumi izglītībā un pievilcīgas dzīves vides nodrošināšanā. Prioritāte ir arī jaunu darba vietu izveide, taču kā viens no ieteikumiem efektīvai pilsētas attīstībai sarukšanas apstākļos tiek minēta pāreja uz tehnoloģijām, kas, tieši pretēji, pieprasa mazāk darbaspēka. Būtiska ir arī Ventspils brīvosta, kas galvenokārt ir pilsētas ekonomiskās attīstības pamatā, jo gandrīz puse Ventspils pilsētas – 44% – ir ostas teritorija, kas tiek pozicionēta kā vieta turpmākai attīstībai.

Secinājumi

Lai veicinātu Ventspils ilgtspējīgu attīstību sarukšanas apstākļos, turpmāk ir nepieciešama sarukšanas pieņemšanas politikas integrēšana pilsētas pārvaldē, ja ne

pilnībā, tad vismaz daļēji, apvienojot to ar šobrīd esošo cīņu pret sarukšanu, jo attīstība ne vienmēr ir tas pats, kas kvantitatīva izaugsme.

Ņemot vērā pašlaik esošo neizmantoto ēku daudzumu vecpilsētā, būtiski ir ierobežot jaunu ēku celtniecību, atbalstot neizmantoto ēku atjaunošanu, lai novērstu situāciju, ka līdzās jaunām ēkām ir grausti. Jaunu ēku celtniecības ierobežošana palīdzētu arī saglabāt vecpilsētu, kas ir Valsts nozīmes pilsētībūvniecības piemineklis.

Lai uzlabotu dzīves kvalitāti Vecpilsētā un novērstu segregāciju, ir jāatjauno nepilnīgi izmantotās dzīvojamās ēkas, kas piesaistītu arī turīgākus iedzīvotājus. Perforācijas caurumi, savukārt, pēc iespējas jālabiekārto, piemēram, par skvēriem vai bērnu rotaļu laukumiem.

Atsauces

Centrālā Statistikas Pārvalde (2018). Datubāzes. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes-28270.html> (24.01.2018)

Turok, I., Mykhnenko, V. (2007). The Trajectories of European Cities, 1960-2005. *Cities*, 24(3), 165 – 182.

Ventspils pilsētas dome (2012). Pilsētas centralizētā siltumapgādes shēma. Pieejams: http://www.ventspils.lv/files/dokumenti/teritorijasplanojums/sadala/27072012/08_Siltumapgade.pdf (24.02.2017)

Summary

This paper analyses the effect of shrinkage on the environment of the Old Town and the infrastructure of the city and the opinion of the officials about the development of the city. It was concluded that due to shrinkage, empty houses and perforated areas make abandoned blocks in the Old Town of Ventspils, resulting in segregation, i.e. the Old Town being mostly inhabited by the elderly, Romani people, hooligans, and drug addicts. The population decline has also affected the infrastructure of the city, yet the responsible institutions have not calculated the minimal capacity for the system to be efficient. The development strategy of Ventspils city is based on economic growth and fighting against shrinking instead of adapting to it, which is partially acknowledged by the interviews with officials.